

PRILOG HRVATSKOJ PROZI 18. STOLJEĆA
(ILI ZAMETCI PROZNOGA KAZIVANJA U SLAVONIJI
SREDINOM 18. STOLJEĆA)

Zlata Šundalić

1.

Kada se govori o prozi u staroj hrvatskoj književnosti, onda se kao stalno mjesto pojavljuje tvrdnja da je proze, uglavnom, malo. Potvrđuju to naše regionalne dopreporodne književnosti, jer nakon srednjovjekovlja, u čijem žanrovskom repertoaru proza ima značajno mjesto (crkvenopripovjedna proza starijega i mlađeg tipa: legende, viđenja, djela apostolska, mirakuli; didaktičko-moralizatorska proza crkvenoga i svjetovnog tipa; poučna proza starijega i mlađeg tipa; crkvenoretorička proza; svjetovna pripovijest i roman, povijesna proza; molitve; diplomatika i pravni tekstovi, itd.¹), dolazi *cinquecento*, u kojemu je proza manje ili nejednako produktivan način izražavanja u našim renesansnim komunama. Priređujući *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, Jakša Ravlić zapisuje: »Što se same p r o z e tiče, poznato je da je nje bilo vrlo malo u dubrovačkoj književnosti, a vrlo mnogo kod reformatora ili kod J. Križanića« (Ravlić, 1972.: 8). Sličnu misao nalazimo i u

¹ O žanrovskoj strukturi hrvatske srednjovjekovne književnosti više vidjeti u Fališevac, 1980.: 9–29.

rečenici Mirka Tomasovića: »Proza je u hrvatskoj renesansnoj literaturi u usporedbi s poezijom mnogo rjeđa. Stih se na prijelazu iz pismenosti u viši stupanj oblikovanja očividno nametnuo kao distinktivno obilježje« (Tomasović, 1978.: 188). Ono što bi iz perspektive današnjega čitatelja bilo prozno prezentirano, u ono je vrijeme imalo stihovani oblik, te se stoga opravdano zaključuje da je pjesništvo »počesto obavljalo zadaću proznoga kazivanja (poslanice, stihovane pripovijesti, rimovani opisi, narativni ulomci)« /Maroević – Tomasović, 1972.: 903/. Iz navedenoga se uobičajilo kao jedinu vrijednu iznimku navesti *Planine*, a nakon Vodnikove (1913.), Ježičeve (1944.) i Kombolove (1945.) povijesti, ovom se vrijednom proznom tekstu dodaju i neki drugi, kao na primjer: posvete i predgovori djela (M. Marulić, M. Držić, D. Zlatarić, B. Karnarutić, M. Gazarović), pisma (H. Lucić, P. Hektorović), ljubavni petrarkistički epistolari, lekcionari (N. Ranjina), prijevodi, prozni komentari uz stihovana djela (*Judita*). Navedeno potvrđuje dobrim dijelom i Ravličev izbor tekstova objavljen u 11. knjizi iz edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* (1972.), koji sadrži preko petnaest proznih što predgovora što posveta iz djela 16. i 17. stoljeća: »Njih karakterizira prvenstveno težnja da iznesu svoj pjesnički program (ponekad i svojevrsnu jezgrovitu poetiku), a toliko su različiti koliko su različite i pjesničke fizionomije autora« (Maroević – Tomasović, 1972.: 903). Četiri godine prije ovoj je proznoj renesansnoj baštini Hrvoje Morović pribrojio četiri prozna ljubavna pisma (Morović, 1968.). Tom je prilikom zapisao: »Hrvatska renesansna književnost, zabavljena gotovo isključivo 'skladanjem' verasa, zaboravila je da usporedo s poezijom i jednakom pažnjom njeguje i razvija i književnu prozu. U sasvim oskudnoj proizvodnji hrvatske književne proze toga razdoblja, koja je usto ostala i posve po strani od interesa istraživača starije hrvatske književnosti – posebno mjesto po rijetkosti sačuvanih tekstova zauzima epistolografija« (Morović, 1968.: 49). Čak dvadeset i osam godina prije Hrvoja Morovića, objavio je Cvito Fisković godine 1946. vrijedan posvetni tekst iz Gazarovićeve *Murata gusara* (v. Maroević – Tomasović, 1972.).

Navedeni napori pojedinih znanstvenika i zaljubljenika u staru hrvatsku književnost pokazuju da se tvrdnja o prozi u 16. i 17. stoljeću koje kao da uopće nema²

² U kritičkom prikazu *Zbornika proze XVI i XVII stoljeća* (priredio Jakša Ravlič, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 11, Zagreb 1972.) čitamo: »Dok o hrvatskom pjesništvu XVI i XVII stoljeća šira javnost ima određenu sliku, proza toga razdoblja ne samo da je nepoznata nego je i vrlo rasprostranjeno mišljenje da ona, izuzev 'Planina', uopće ne postoji« (Maroević – Tomasović, 1972.: 903).

postupno mijenja, a književna se građa polako upotpunjuje konkretnim primjerima i interpretacijama. Struka se dakle nije oglušila na primjedbe upućene njoj, što osim gore navedenih primjera potvrđuju i oni radovi u kojima se detaljnije analiziraju, na primjer, posvete³, pisma⁴ odnosno prozni komentari uz stihovane tekstove.⁵

Hrvatska prozna književna baština 18. stoljeća predstavljena je, kao i ona 16. i 17. stoljeća, u uvaženim književnim edicijama, ali najčešće je svedena na relativno mali broj stranica. Tako je, na primjer, u *Zborniku stihova i proze XVIII. stoljeća* (1973.) iz edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti (knjiga 19) od ukupno 372 stranice prozi dodijeljeno tek nepunih četrdeset. Ponovno je riječ o predgovorima, izvadcima iz religioznopoučnih knjiga (propovijedi), rjeđe o pismima⁶. Kao vrijedno prozno djelo Rafo Bogišić izdvaja *Kamen pravi smutnje velike* (1780.): »Ovo se Kanižličjevo djelo danas spominje u književnoj historiji kao prvo veće hrvatsko originalno djelo napisano štokavskom prozom« (citirano prema Kombol – Novak, 1992.: 375). Navedenu su konstataciju upotpunili radovi onih znanstvenika čiji predmet bavljenja nisu samo visoko vrednovani tekstovi iz povijesti stare hrvatske književnosti nego i oni koji se nalaze više na njezinu rubu, uz napomenu da sve regionalne književnosti nisu još uvijek jednako istražene i predstavljene široj čitateljskoj javnosti. Tako su se nakon prve i druge knjige *Hrvatskih kajkavskih pisaca* u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti (knj. 15/I i knj. 15/II, obje iz 1977. godine), pojavili i drugi radovi Olge Šojat u kojima se ona posebice bavila – i u izboru ih priredila i objavila – proznim dijelovima iz

³ Usp. Bojović, Zlata, 1989., »Marulićeve posvete«, u: *Dani Hvarskog kazališta – Marko Marulić*, Split; Bogišić, Rafo, 1994., »Čitajući posvete i predgovore u knjigama Bartola Kašića (1575–1650)«, u: *Život i djelo Bartola Kašića*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu 340. obljetnice Kašićeve smrti, Zadar.

⁴ Usp. Malinar, Smiljka, 2006., »Petrarkizam kao potonulo kulturno dobro: četiri anonimna pisma iz tzv. 'zadarskog rukopisa'«, u: *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*. Zbornik radova s međunarodnog simpozija, Split.

⁵ Usp. Lučin, Bratislav, 1996., »O marginalnim bilješkama u 'Juditi'«, *Colloquia Maruliana*, V, Split; Tomasović, Mirko, 1999., *Marko Marulić Marul* (pogl. IV. *Judita*), Zagreb – Split.

⁶ Na primjer, *Pismo bratu Ruđi Anice Bošković* (v. *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 19, priredio Rafo Bogišić, Zagreb).

Duhovne hrane / Pabulum spiritualae Štefana Zagrepca⁷, kao i iz *Cveta sveteh* Hilariona Gašparotija.⁸ Što se tiče kajkavske književnosti 18. stoljeća i njezinih pobožnih pisaca (npr. Štefan Fuček, Štefan Zagrebec, Hilarion Gašparoti, Juraj Muliš, Stjepan Markovac Margitić, Filip Lastrić), književna je povijest vrednovala njihov doprinos proznome iskazu: »Posebno je u tom pogledu zanimljiv Štefan Zagrebec. On se u svojim opsežnim proznim spisima pokazao kao izvrstan prozaist, postavši tako jednim od stvaralaca kajkavske proze XVIII stoljeća« (Bogišić, 1974.: 335). Kada je pak riječ o proznim tekstovima iz drugih naših dopreporodnih književnosti, Divna je Zečević objavila *Izbor tekstova iz hrvatskih pučkih propovijedi 18. stoljeća* (Zečević, 1993.), i to iz djela Dubrovčanina Bernarda Zuzorića, već spomenutog Hilariona Gašparotija i Jerolima Filipovića iz Rame, a godine 1996. Josip Bratulić u *Hrvatskoj propovijedi* donosi izbor proznih tekstova dvadesetak autora, i to *Od svetoga Metoda do biskupa Strossmayera* (Bratulić, 1996.: 5). Predstavljanje proznoga stvaralaštva Slavonaca (A. Kanižlić, M. A. Relković, A. Ivanošić) sredinom 18. stoljeća svedeno je uglavnom na objavljivanje predgovora ili posveta iz religioznopoučnih knjiga (molitvenika) ili iz gramatika, što potvrđuje, na primjer, izbor tekstova za drugi, *Štokavski književnojezični tip u Jezičnoj baštini* Josipa Vončine (Vončina, 1988.), a u novije se vrijeme traga i za zametcima proznoga kazivanja (Bratulić, 1996.).

Kao prilog ovom drugom nastojanju treba razumjeti i ovaj rad, koji se bavi proznom obradom priče o svetom Eustahiju, u hrvatskoj književnosti prisutne još od srednjega vijeka.

⁷ V. Šojat, Olga, 1978., »Štefan Zagrebec (1669–1742)«, *Forum*, br. 6, XVII, knj. XXXV, Zagreb.

⁸ V. Šojat, Olga, 1984., »‘Cvet sveteh’ Hilariona Gašparotija (1714–1762)«, *Croatica*, svezak 20–21, XV, Zagreb.

Hrvatsku književnost 18. stoljeća karakterizira bogatstvo tema i ideja, što potvrđuju i ona djela koja nose epitet književnih umjetnina kao i ona prigodni-čarskoga i književnoznanstvenog karaktera (Bogišić, 1987.: 157–158). Unutar izrazitoga jezičnostilskog pluralizma književnost ovog vremena nastala u Slavoniji klasificira se najčešće tematski (dakle, bez obzira na rod, vrstu ili žanr), a u novije vrijeme i žanrovski, i to posebice u odnosu na epiku⁹ (Fališevac, 1997.). Tematsko razvrstavanje pri tome podrazumijeva: religioznokršćansku tematiku, tekstove s uputama za svakodnevni praktični život, prigodne tekstove, znanstveni rad različitih usmjerenja (Bogišić, 1987.: 168–169), što ne zadovoljava temeljito sagledavanje različitosti ove regionalne književnosti.¹⁰ S druge strane, tipologija samo narativnih vrsta (bez lirike i dramskih tekstova) vrlo je razvedena, jer je književna praksa krajem 18. stoljeća (točnije na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, što podrazumijeva posljednjih dvadesetak godina 18. i prvih dvadesetak godina 19. stoljeća¹¹) bila vrlo bogata upravo u Slavoniji. Njezinu žanrovsku strukturu čine epska djela u stihu (povijesno-ratnička epika /tj. ratna stihovana epika, junačke pohvalnice, politička epika, narativna djela u stihu sa suvremenom povijesnom tematikom/, stihovana kronika s religioznom tematikom, stihovane legende i životi svetaca, prosvjetiteljska satira, prigodnica, književne vrste s elementima komike), ali i izrazito svjetovni prozni žanrovi, po čemu »(...) ova regija dobiva stanovitu prednost pred književnom kulturom dubrovačke regije« (Fališevac, 1997.: 77), a

⁹ Kada Dunja Fališevac piše o književnosti u Slavoniji na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, onda kaže da ona upravo u ovom vremenu »(...) zadobiva vrlo istaknuto mjesto u književnoj kulturi Hrvatske. Niz inovativnih poetoloških osobina, niz novih epskih vrsta i podvrsta, a osobito suvremene i moderne idejne i ideološke koncepcije mogu se, naime, uočiti upravo u ovom segmentu hrvatske epske književnosti« (Fališevac, 1997.: 62–63).

¹⁰ »Kvaliteti pojedinih kategorija o kojima je ovdje bilo riječi međusobno se isprepliću i zadiru jedan u drugi. Tako se u književnoj praksi Slavonije 18. stoljeća kvaliteti religioznog, poučnog i prigodnog samo uvjetno mogu odvojiti i napose promatrati. U slavonskoj književnoj praksi 18. stoljeća ova tri aspekta i odnosa redovito se dopunjuju i uvjetuju« (Bogišić, 1987.: 169).

¹¹ O epici upravo u ovom razdoblju u hrvatskoj književnosti piše vrlo iscrpno Dunja Fališevac (Fališevac, 1997.).

što potvrđuju prijevodi pripovijetke-romana, pričica i anegdota, basni te političke biografije (Fališevac, 1997.: 73–82).

Dolazi do isprepletanja elemenata različitih stilskih usmjerenja unutar istoga djela, kao i do nadopunjavanja prigodnoga, poučnog, religioznog, ali i estetski dotjeranijeg teksta. Stoga se tragovi književnoga mogu pronaći i u djelima bez naglašenih književno-umjetničkih ambicija pa »(...) sva formalno-književno oblikovana djela zaslužuju i izazivaju pažnju« (Bogišić, 1987.: 172).

Iako je ova tvrdnja bila zapisana prije dvadesetak godina, ipak je uzimamo kao opravdanje za bavljenje tekstem koji primarno nije imao književnoumjetničke ambicije. Riječ je o 31. propovijedi, uopćena naslova – *Korizmena* – iz zbirke slavenskog franjevca Đure Rapića (Stara Gradiška, 1714. – Đakovo, 1777.), inače Kanižličeva suvremenika. Zbirka ima naslov *Svakomu po mallo | illiti | PREDIKÆ | NEDILJNE | zajedno s korizmenima | svima | duhovnim pastirom vehoma | koristnæ | a | pravovirnim karstjanom | osobito hasnovitæ | kojæ | stanje, i svakoga csovika vechianje u sebbi uzdarxaju | i | temelj evangjeoskoga zakona, svakomu, i inesetnomu | obilato navistuju*¹², a objavljena je u Pešti 1762. godine.

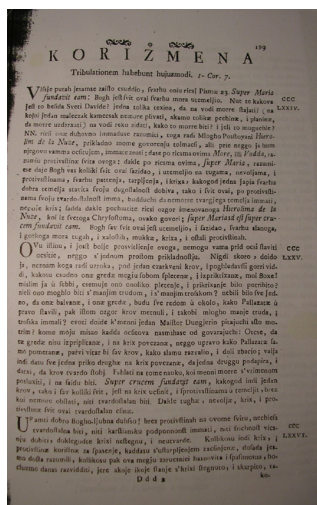
Sve do prije deset godina ova knjiga s oko pet stotina stranica velikog formata nije bila ni u izvadcima prezentirana i tako približena široj čitateljskoj javnosti. Tek je Josip Bratulić 1996. godine uvrstio u *Hrvatsku propovijed* i tekst iz ove Rapićeve knjige (riječ je o propovijedi *Na Veliki petak*; v. Bratulić, 1996.: 100–103). Ovom prigodom navedenu Bratulićevu izboru pridružujemo još jedan tekst, a to je već spomenuta propovijed *Korizmena*¹³ (v. *Sliku 1*).

Tekst je privukao pozornost zbog činjenice da sadržaj gotovo cijele propovijedi pripada pričanju priče o Placidu (2. stoljeće), zapovjedniku Trajanove tjelesne straže, koji krštenjem dobiva ime Eustahije, zatim podnosi teške muke i iskušenja, sve do nasilne smrti, kada po carevoj naredbi biva zatvoren zajedno sa svojom

¹² Za detaljniji bibliografski opis ovoga djela vidi Šundalić, 2006.

¹³ Tekst donosimo kao *Prilog* na kraju rada, i to u suvremenoj grafiji kako bismo ga učinili pristupačnijim današnjem čitatelju; uglatim smo zagradama naznačili ispuštene dijelove, u kojima progovara religioznodidaktični propovjednik sa svojim komentarima, koji nisu bitni za pričanje priče o svetom Eustahiju.

suprugom i dvoje djece u utrobu mjedenoj bika, ispod kojeg je bila zapaljena vatra i u kojemu su i izdahnuli.¹⁴

Slika 1 – Prva stranica Rapičeve 31. propovijedi – *Korizmena*

3.

Legenda o svetom Eustahiju bila je popularna u gotovo svim europskim literaturama, pa tako i u slavenskim. U hrvatskoj glagoljskoj književnosti prozna je inačica ove legende sačuvana, doduše ne u cjelosti, u *Pazinskim fragmentima* s

¹⁴ Podrobnije o ovom svecu v. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, 1985., uredio Anđelko Badurina, Zagreb, str. 224.

početka 14. stoljeća¹⁵, zatim u trogirskom *Vartlu* sastavljača Petra Lucića s kraja 16. stoljeća, u *Cvitu svetih* iz 1628. godine Franje Glavinića, odnosno u 18. stoljeću u *Cvetu sveteh* (1760.) Hilariona Gašparotija.¹⁶ Iako nas ovom prigodom ne zanima i stihovana obrada ove teme, ipak ćemo spomenuti i Turkovićev *Život svetoga Eustakije* (1. i 2. dio) iz 1795. godine, i to stoga što je ovom Osječaninu bio poznat i rad Đure Rapića, te je u svom spjevu o Placidu preporučujući u bilješkama svom čitatelju određena djela nabožne tematike među inima preporučio i *Satira u nauku kršćanskom ubavistitog i pokrstitog* Đure Rapića (v. Tatarin, 1997.: 255). Ipak, Rapićevu proznu obradu legende o Eustahiju nije spomenuo, kao što nije spomenuta ni u kasnijim vremenima, te se u literaturi o njoj ne može ništa ni pročitati. Stoga ćemo pokušati ovom prigodom pokazati koliko se ovaj slavonski franjevac u obradi legende oslanja na domaću književnu tradiciju, a koliko i u čemu od nje odstupa. Navedeno ćemo istražiti u odnosu na sižeju strukturiranost priče, u odnosu na likove, pripovjedača i narativne strategije u tekstu.

3.1.

Usporedno čitanje pet proznih obrada legende o svetom Eustahiju (srednjovjekovne, one iz Lucićeva *Vartla*, Glavinićeve, Gašparotijeve i Rapićeve) dovelo je do uočavanja nekoliko osnovnih situacija: 1. Placid je vojnik, poganin ali milosrdan; 2. Placidov odlazak u lov i susret s jelenom koji nosi raspelo ili raspetog Krista među rogovljem (v. *Sliku 2*);

¹⁵ Zbog izrazite arhaičnosti jezika, Vjekoslav Štefanić iznosi pretpostavku da bi tekst mogao biti puno stariji i da bi mogao nastati možda čak u 11. stoljeću (Štefanić, 1969.: 252).

¹⁶ O obradi legende o svetom Eustahiju pisao je Milovan Tatarin (v. Tatarin, 1997.: 233–296).

Slika 2 – Placid i jelen iz Glavinićeva *Cvita svetih* (1628.)

3. Krist na usta jelena prigovara zbog vlastita progona; 4. Kristovo objašnjenje Placidu tko je on; 5. zadatak – Placid se s obitelji treba krstiti; 6. Placid pozitivno reagira na postavljeni zadatak i dobiva ime Eustahije; 7. udaljavanje – Eustahije odlazi s obitelji na more i oni putuju u Egipat; 8. Eustahije ostaje bez žene; 9. Eustahije ostaje bez sinova; 10. Eustahije 15 godina radi kao sluga; 11. Eustahije na carev poziv ponovno predvodi obranu Rimskoga Carstva; 12. Eustahije sakuplja vojsku, a među vojnicima su i dva njegova nestala sina, Agapius i Teopist; 13. prepoznavanje, ali ne istim redosljedom u svim obradama legende (prepoznavanje majke i sinova, muža i žene, oca i sinova). Na ovom mjestu osamnaestostoljetne obrade priče o Eustahiju završavaju (Gašparoti, Rapić), dok se u srednjovjekovnoj, onoj iz Lucićeva *Vartla* i u Glavinićevoj obradi radnja nastavlja, i to ovim redosljedom sižejnih jedinica: XIV. povratak Eustahijeve obitelji u Rim; XV. na carev, Hadrijanov postavljeni zadatak Eustahije reagira negativno – ne želi se klanjati idolima; XVI. prva kazna – prijetnja lavom; XVII. druga kazna – zatvaranje obitelji u mjedenog vola koji se nalazi iznad vatre; XVIII. smrt i slava Eustahijeve obitelji (v. *Tablicu* – Sižejna strukturiranost proznih obrada legende o svetom Eustahiju).

Tablica – Sižejna strukturiranost prozних obrada legende o svetom Eustahiju

	<i>Legenda o Evtatiju (početak 14. st.)</i> ¹⁷	<i>Počinke život svetoga Eustakija i družbenikov njegovih (kraj 16. st.)</i>	Franjo Glavinić, Cvit svetih (1628.)	Hilarion Gašparoti, Cvet sveteh (1760.)	Đuro Rapić, Svakomu po malo (1762.)
	-	radnja se zbiva u vrijeme »Trojana cesara«	radnja se zbiva u vrijeme »Trajana cesara«	radnja se zbiva u vrijeme »Tita i Vešpažijana cesarov«	radnja se zbiva u vrijeme »Trajana cesara«
1.	rimski je vojskovođa Placidobar, ali poganin	Placido je »vojvoda od konjиков«, poganin ali pravedan	Placid je »cesarov« vojvoda, milosrdan iako je poganin	Placiduš je »vitez i stotnik ili kapitan konjanički«, poganin ali dobar (navedene potvrde dobrote)	Eustakius je general vojvoda, neznabožac je ali dobar
	imao ženu i dva sina	-	ima ženu Teopistu i dva sina: Agapita i Tospita	ima tovarušicu Teopištu i dva sina: Agapia i Teopišta	ima zaručnicu Teopistu i dva sina: Agapiuma i Teopista
2.	odlazak u lov i susret s jelenom koji između rogova ima znak raspela	odlazak u lov i susret s jelenom koji između rogova ima znak raspela	odlazak u lov, susret s jelenom koji između rogova ima znak propela	odlazak u lov i susret s velikim jelenom koji između rogova ima kip raspetoga Krištuša	odlazak u lov i susret s jelenom koji između rogova nosi raspetoga Isukrsta
3.	Krist prigovara na usta jelena zašto ga progoni	Krist progovara na usta jelena zašto ga progoni	Krist progovara na usta jelena i pita zašto ga Placid progoni	Krist prigovara na usta jelena zašto ga progoni	Krist prigovara na usta jelena zašto ga progoni

¹⁷ Zbog oštećenosti teksta u *Pazinskim fragmentima*, početni i završni dio prepričani su prema tekstu latinske zbirke *Legenda aurea* i prema ćiriličnom rukopisu srpske redakcije (Gračanički prolog, JAZU III c 24), a što je uvaženo u izdanju Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1., priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb, prema kojemu donosimo sižejnu strukturu srednjovjekovne legende o svetom Eustahiju.

4.	Krist objašnjava Placidu tko je on, u što Placid povjeruje	dugi razgovor između Placida i Krista, u kojemu Krist objašnjava tko je on i koje je njegovo poslanje	razgovor između Krista i Placida; Krist mu objašnjava tko je on	Kristovo objašnjenje tko je on – svedeno je tek na nekoliko riječi	Krist objašnjava trima riječima tko je on – mučen, umro i pokopan
5.	Krist traži od Placida da se pokrsti	Krist traži od Placida da se pokrsti	Krist traži od Placida da se pokrsti	Krist traži od Placiduša da se pokrsti	Krist traži od Placida da se pokrsti
	-	Placid o dobivenu zadatku razgovara sa ženom (dijalog)	-	prepričava se da je Placiduš o dobivenu zadatku razgovarao sa ženom	-
6.	Placid izvršava zadatak – pokrsti se, kao i njegova žena i dvoje djece	Placid izvršava zadatak – pokrsti se, kao i njegova žena i dvoje djece	Placid izvršava zadatak – pokrsti se, kao i njegova žena i dvoje djece	Placiduš izvršava zadatak – pokrsti se, kao i njegova žena i dvoje djece	Placid izvršava zadatak – pokrsti se, kao i njegova žena i dvoje djece
	– ovdje počinje glagoljski odlomak – po krštenju Placid se zove Evstacij, a žena Vera	-	Placid po krštenju promijeni ime u Eustakio	Placiduš promijeni ime u Evštahijuš, a ona koja se zvala Trajana u Teopištu	-
	-	navedene su nesreće koje su snašle Eustakievu obitelj nakon krštenja (đavo mu pobje sve imanje, pomru mu svi junaci i djevojke, pokradu ga lopovi)	kaže se samo da je izgubio sve blago, ali se ne precizira što konkretno	-	navedene su nesreće koje su snašle Eustakievu obitelj nakon krštenja (kuga pomori svu marvu i ukućane)

	Evstatij odlazi u goru, ima viziju jelena, odnosno razgovara s Kristom, koji mu govori o nedaćama koje ga čekaju – ovdje završava glagoljski odlomak –	-	-	Evštahijuš ima viziju jelena	-
	navedene su nesreće koje su snašle Evstatijevu obitelj nakon krštenja (pomor slugu i blaga, zlotvori ga pokradu)	-	-	navedene su nesreće koje su snašle Evštahijuševu obitelj nakon krštenja (kuga pomori sve sluge i službenice i svu maršicu)	-
	-	-	-	-	propovjednikov komentar
7.	odlaze u Egipat brodom	odlaze u Egipat brodom	odlaze u Egipat brodom	odlaze u Egipat brodom	Eustakie odlazi s obitelji na more
8.	Evstatije nema novaca za plaćanje brodarske, pa vlasnik broda u zamjenu uzima Eustatijevu ženu	Eustakie nema novaca za plaćanje brodarske, vlasnik broda u zamjenu uzima Eustakijevu ženu, koja mu se svidjela zbog svoje ljepote, i odvodi je u svoje mjesto, Barbariju	mornar zadržava Eustakijevu ženu u Navi »plaće radi« (tako naplaćuje vožnju do Egipta)	Evštahijuš nema novaca za plaćanje »brodovine«, vlasnik broda u zamjenu uzima Evštahijuševu ženu, koja mu se svidjela zbog svoje ljepote	mornaru Eustakie plaća za prijevoz ono što mornar od njega traži. Vlasnik broda zaljubi se u Teopistu i na silu je otima.

	-	-	-	-	opis rastanka Eustakia i otete žene Teopiste (Eustakieva tužaljka) s pripovjedačevim komentarima
	-	-	-	-	propovjednikov komentar motiviran paralogički (od žalosti Eustakiu promukao glas)
	-	-	-	-	razgovor između oca i sinova (starijeg Agapiuma i mlađeg Teopiste) o tome što će raditi u stranom »vilajetu«, bez prijatelja, »kulauza« i hrane
9.	Evstacije dolazi do rijeke, koju treba prijeći s dva sinčića; jedno dijete ugrabi vuk, a drugo dijete odnese lav	Eustakije dolazi do brze rijeke, koju treba prijeći s dva sinčića; jedno dijete ugrabi vuk, odnese u dubravu, a drugo dijete odnese lav	Eustakije dolazi do neke vode, koju treba prijeći s dva sina, ali jednoga odnese vuk, a drugoga lav	Evštahijuš dolazi do rijeke, koju treba prijeći s dva sinčića; jedno dijete odnosi vuk, a drugo dijete odnosi »oroslan« (lav) u loze	Eustakie dolazi do rijeke, koju treba prijeći s dva sinčića, a koja nema ni ćupriju ni lađu; jedno dijete odnosi kurjak, a drugo dijete odnosi lav u šumu

		U Lucićevu se rukopisu na ovom mjestu radnja vraća na susret s jelenom i sve se ponavlja do trenutka kada vuk i lav odnose djecu.			
	-	Eustakije, koji je sada »sasvim ogoljen i svučen«, sam lamentira nad vlastitom nesrećom	-	pripovjedačev komentar o Evštahijuševoj nesreći, koji je ostao »kotsuho okleštrano drevo«	propovjednikov komentar o djeci, koja donose i sreću i zlo, te o roditeljima koji ne mogu imati djece
	-	-	-	-	propovjednikov komentar o potrebi ustrpljenja
	jedni pastiri spase dijete od vuka, a drugi spase dijete od lava, za što Evstatije ne zna	jedni pastiri spase dijete od vuka, a drugi spase dijete od lava, za što Eustakije ne zna	pastiri spase jednog sina od lava, a težaci drugog od vuka, smjeste ih u isto selo ne znajući da su braća	-	-
10.	u jednom selu radi kao sluga 15 godina	Eustakije odlazi u jedno selo i za plaću čuva polje 15 godina	Eustakije radi nekom kmetu kao »raba« 15 godina	odlazi u Egipat i u selu Badiso radi kao sluga 15 godina	odlazi k jednom »pauru« za slugu, gdje 15 godina ore, kopa i radi ostale poslove
11.	Rimsko Carstvo napadaju neprijatelji, a car traži Placida, koji mu jedini može pomoći	Rimsko Carstvo napadaju neprijatelji, a car traži Placida, koji mu jedini može pomoći	Cezar Trajan traži Placida, jer mu je potreban u vojsci, i nalazi ga u Egiptu	Rimsko Carstvo napadaju neprijatelji, a car traži Placida, koji mu jedini može pomoći	Rimsko Carstvo napadaju neprijatelji, a car traži Placida, koji mu jedini može pomoći

	susret poklisra i Placida, koji ga ne prepoznaju, jer je u dronjcima; poslije dolazi do prepoznavanja zbog ožiljka-brazgotine na glavi	susret poklisra i Placida, koji ga ne prepoznaju, jer je u dronjcima; poslije dolazi do prepoznavanja zbog ožiljka na glavi	-	susret poklisra i Placida, koji ih prepoznaje, a oni njega prepoznaju po zaliječenoj rani	-
12.	odlazi u Rim na carev poziv, sakuplja vojsku, među njima isvojadv sina, ide protiv neprijatelja i pobjeđuje ga	odlazi u Rim na carev poziv, sakuplja vojsku, među njima i svoja dva sina, ide protiv neprijatelja i pobjeđuje ga	Placid dolazi u Rim; tamo se u vojsku upisuju i njegovi sinovi, kojima on zbog njihove srčanosti daje dobru plaću	odlazi u Rim na carev poziv, sakuplja vojsku, ide protiv neprijatelja i pobjeđuje ga	sakuplja vojsku, ide protiv neprijatelja i pobjeđuje ga
13.	vojska dobiva tri dana odmora, koje vojnici provode u gostionici u pričanju događaja iz vlastita života – gostioničarka prepoznaje svoja dva sina	vojska dobiva tri dana odmora, sinovi borave kao gosti kod svoje majke; stariji priča mlađemu bratu što mu se dogodilo, a majka sluša sve »ponistre« (na drugom mjestu kaže se da je sjedila u »vartlu«), prepoznaje ih, ali im to ne govori	vojska stiže u mjesto gdje boravi Teopista, vojnici se odmaraju neko vrijeme; oba sina dolaze na stan Teopisti; stariji sin preporučava mlađem svoje djetinjstvo	vojska dobiva počinak, a vojnici u nekom »varašu« pričaju svoju prošlost, među njima i stariji sin Eustahijev; majka ih prepoznaje »po božanskom određenju«	vojska dobiva odmor, vojnici u »taboru« pričaju što im se u životu dogodilo; stariji Agapius priča svoju prošlost u kojoj se prepoznaje mlađi brat Teopistus; ispričano sluša i njihova majka i prepoznaje ih
	-	-	majka ih prepoznaje i »plačući muči«	škrt opis majčinske sreće zbog pronalaska sinova	opis majčinske sreće što je pronašla sinove

	-	-	Teopista ujutro ide k Eustakiju, moleći ga da je vrati u domovinu, Rim	majka s prepoznatim sinovima želi se vratiti u domovinu Rimate odlaze ka Generalu Eustahijušu, ne znajući da im je on otac odnosno muž	-
	Teopista prepoznaje muža po zlamenju i to mu priopći, a tek nakon toga slijedi prepoznavanje i sinova	Teopista prepoznaje muža po zlamenju i to mu priopći, a tek nakon toga slijedi prepoznavanje i sinova	Eustakije prepoznaje ženu, a Teopista muža po ožiljku na čelu; slijedi i očevo prepoznavanje sinova	majka odnosno sinovi prepoznaju muža Kraj priče	veselje zavlada u taboru, a Eustakie želi znati o čemu je riječ i u tome dolazi do uzajamnog prepoznavanja
	-	-	-	-	propovjednikov komentar optimistički intoniran u odnosu na zaručnike i ono što ih čeka Kraj priče
XIV	Evstatije se s obitelji vraća u Rim, u kojemu sada vlada Hadrijan	Eustakie se s obitelji vraća u Rim, u kojemu sada vlada Adrijan	Eustakie se s obitelji vraća u Rim, u kojemu sada vlada Adrian cesar	-	-
XV	Evstatije se ne želi klanjati idolima, nego samo Kristu	Eustakie se ne želi klanjati idolima, nego samo Bogu Isukarstu	Eustakije ne želi prinijeti žrtvu idolu Marte, jer je kršćanin	-	-
XVI	Hadrijan ih kažnjava bacajući ih pred lava, koji im se pokloni	Adrijan ih kažnjava bacajući ih pred lava, koji im se pokloni i ode	Adrian ih kažnjava bacajući ih pred lava, koji se ukroti poput »janjčica«	-	-

XVII	Hadrijan ih zatim kažnjava spaljivanjem	Adrijan naređuje da se cijela obitelj zatvori u »svrućitog vola« od mjedi.	rasrđeni Adrian naređuje da se cijela obitelj zatvori u mjednog vola ispod kojega će se naložiti oganj	-	-
XVIII	kršćani nad njihovim grobom podignu crkvu Kraj priče	nakon tri dana vade ih van, a plamen im nije ošteti ni vlas s glave Kraj priče	sve četvero je predalo dušu Spasitelju 20. septembra 119. godine, za vladavine Adriana cezara Kraj priče	-	-

Iz navedenoga je vrlo jasno da su i kajkavac Gašparoti i Slavonac Rapić zaključili svoje priče neupitnim optimizmom. Rapić, kojemu je priča o Eustahiju poslužila kao dobar primjer strpljivosti, što je nužna za svaki brak, završava svoje govorenje riječima: »Spomenite se što s. Pavao govori: *Tribulationem habebunt hujusmodi*. Zaručnici hoće protivštine imati, to je istina, ali ne veli i pod protivštinama hoće poginuti, nego baš kako rodno žito, kada od vitra polegne pak se od žarkoga sunca opet podigne, tako će se i oni, po ufanju svome, s prvelikim utišenjem uzdignuti« (Rapich, 1762.: 206). Završni se optimizam uklapa u hrvatsku književnost 18. stoljeća, u kojoj su prosvjetiteljske tendencije, pa onda i optimistička viđenja čovjeka, svijeta, prirode, života uopće, vrlo izrazite¹⁸.

3.2.

U svih pet prozних obrada legende o svetom Eustahiju aktancijalna je razina podudarna: Placid, supruga Teopista, stariji sin Agapion i mlađi Teopist, čemu treba

¹⁸ »Posebno je obilježje književnosti XVIII stoljeća njezina prosvjetiteljsko-znanstvena usmjerenost. Može se reći da u to vrijeme i nije bilo književnika u Evropi koji se nije bavio i znanstvenim radom. U krilu modernoga građanskog društva rađalo se i oblikovalo optimističko uvjerenje u racionalnu objašnjivost čovjeka, prirode, svijeta i života uopće« (Bogišić, 1974.: 295–296).

još dodati vlasnika broda, poklisare i cara Trajana u Lucićevu *Vartlu*, u Glavinicevoj i Gašparotijevoj obradi.

Placidovo je ime zapisano u nekoliko inačica, ovisno o prostoru i vremenu nastanka teksta (Placid, Placido, Placiduš, Placid), isto kao i ime Eustahije, koje je dobio nakon krštenja (Evstacije/Eustakije, Eustakije, Evštahijuš, Eustakius). Bio je zapovjednik tjelesne straže, što u našim obradama korespondira s: *vojskovođa, vojvoda od konjickov, vitez i stotnik ili kapitan konjanički*, odnosno *general vojvoda*. Budući da je bio vojnik u službi cara Trajana, bilo bi logično očekivati u tekstu i poneku epsku prozopografiju (opis naoružana muškarca¹⁹), što nažalost ne donosi niti jedan ovdje analizirani tekst.²⁰ Samo se u Gašparotijevu tekstu kaže da je bio odjeven u *gospodske svite*. Pripovjedači više inzistiraju na Placidovu moralnosocijalnom profiliranju (dobar je, milostiv, pravedan, vjeran, nikomu ne čini krivicu), a nekim detaljima, pa čak i razrađenim situacijama daju njegovu liku dublju psihološku iznijansiranoost. Tako se u Gašparotijevoj obradi legende vrlo slikovito predočuje strah koji je vojnik a i zaljubljenik u lov Placid doživio kada je susreo jelena s raspetim Kristom – od straha je pao s konja i obamro.²¹ Na strahu inzistira i Glavinić i Rapić; o Placidu, kojemu se obratio Krist, Glavinić kaže: »Tada on s strahom i čudom opet reče: Ča ćeš da učinim Gosp.?« (Glavinich, 1628.: 314) Slično je i kod Rapića: »Eustakius pristrašen jedva ove riči izusti: Gospodine, što indi ti hoćeš da ja učinim?« (Rapič, 1762.: 200) O strahu nam ništa ne govori autor teksta u Lucićevu *Vartlu*, u kojemu je Placid, priličnije vojniku, ugledavši jelena sjahao s konja i kleknuo na tlo (prema Lucić, 1990.: 236).

Eustahija dostižu nesreće, jedna za drugom: najprije izgubi imanje, zatim suprugu, pa oba sina, te se stoga uspoređuje s Jobom, a Gašparoti još dodaje i Šaula. Tragično stanje Eustahijevo najčešće je opisano vrlo škrto: »A Eustakio osta na

¹⁹ V. Kravar, Zoran, 1980., *Barokni opis. Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*, Liber, Zagreb. Posebice je zanimljiv barokni opis s tematskom jezgrom u funkciji subjekta.

²⁰ Kako je izgledao naoružani Placid, pokazuje samo njegova slika (v. Tatarin, 1997.: 246).

²¹ »Placiduš pako med rogmi njegovemi zapazi kip raspetoga Krištuša, kruto lep, svetlemi trakami opstret, i ove reči kakti iz vust jelena ishajajuče začuje: *Placide! Zakaj me preganjaš? Ja jesam Ježuš Krištuš, koj sem za te vumrl i sada jako želejem zveličenje tvoje*. Na viđenje ovo i reči čujene osupne Placiduš, iz konja opade i kakti zamrtev nekuliko vremena na zemlji ležeči ostane« (Gašparoti, 1984.: 63).

kraju sinimi svojimi vele tužan i žalostan za ženom svojom« (prema Lucić, 1990.: 237), a sličnu rečenicu čitamo i kod Gašparotija: »(...) krivicu kruto teško podnese Evštahijuš« (Gašparoti, 1984.: 64). Iznimka je Rapićeva obrada legende, u kojoj se pripovjedač opširno (gotovo cijela stranica velikog formata!) uživljava, komentira, analizira, gleda i čuje Eustahijevu tugu, naricaljku, izazvanu otmicom supruge:

»Meni se pak tako dopada, baš kao da sada imam prid očima Eustakia žalostnoga, videći ga tja do smrti ožalošćena, kako duboko iz sveg srca uzdiše i plodno suze roni za pridragom Teopistom. Šta se je puta natrag obaziro, ufajući se jeda onaj opaki dragu Teopistu, u lađici, za njim pošalje. Ali kada sve ufanje izgubi, tada toprvo gorko poče uzdisati i napolak mrtvim glasom vapiti: Teopista, o zlato moje! O zlato moje, Teopista, te baš sada moram te izgubiti, kada najveću potribu imam od tebe? Ah, nikada se neću moći dosta naplakati svrhu tvoje nesriće i moga s tobom rastanka. Ah, da te barem kuga bude umorila, tebi bi bila smrt jedna, a meni jedna žalost, jere se pak tako pogrдно rastadosmo, zato moja žalost niti ima početak niti svrhu. Što ću ja sada s ovima dvima siroticama brez matere i brez svake pomoći? Kamo srića da i njih nemila bude umorila kuga, da ih sada prid mojim ne gledam očima. Ali, ah, mene budalasta! Što tako protiva Bogu govorim? Ako je meni svoju božanstvenu pomoć obećao, jeda i ove dvi sirotice ne zaboravi? Budi dobre volje, o Eustakio – *Deus providebit* – i š njima hoće onaj providiti koji i nerazložite hrani živinice. Ah, pridajem se sasvim volji Božjoj, jere znadem da on nije pripustio, ova žalost ne bi se meni pripetila. Bog neka bude s tobom, blago moje! Bog neka bude s tobom, o moja Teopista! Što višje ti sada imaš potribu od njega, to višje neka on pazi tebe; volja Božja jest da se mi dvoje rastanemo, indi ne valja da se njoj protivimo. Ako se na ovome svitu ne sastanemo, na onome indi veću krunu imati hoćemo. S Bogom zlato moje, Teopista! Bog mi s tobom bio!« (Rapich, 1762.: 201–202)

Još naglašeniju tragičnost ovom trenutku pribavlja i činjenica da se o njoj progovara i s dječje točke motrišta (Rapich, 1762.: 203).

Drugi lik, Placidova supruga, mijenja ime po krštenju kao i on: samo u glagoljskom rukopisu dobiva krsno ime Věra, a u preostala tri ime Teopista/Teopišta. U Gašparotijevoj se priči doznaje kako se zvala i prije primanja krštenja – ime joj je bilo Trajana. U nekim obradama legende njezino se mišljenje uvažava

i ono utječe na dalji tijek zbivanja. To se posebice odnosi na razgovor koji Placid vodi sa svojom suprugom nakon što je susreo Jelenu s rasklim Kristom, i koji ga je učvrstio u uvjerenju da se cijela njegova obitelj treba krstiti.

Razgovor muža i žene, odnosno uvažavanje žene u obitelji, pa onda i šire, Rapićeva priča ne poznaje. Razlog je tomu autorova prilagodba teksta vlastitu svjetonazoru, koji progovara u propovjedničkim komentarima. U jednom od njih (paragraf CCCLXXIX) objašnjava strpljenje (*ustrpljenje*), koje je temeljni preduvjet svakoga braka:

»Ustrpljenje svako podnaša pomankanje. Otkuda Alfonsus kralj Aragonie dobro jest rekao: među oženitima nikada se dobru ne nadaj ako muž nije gluh, a žena nima bez jezika. Sveti Chrisostomus ovako vas uči: poslušaj o čoviče, je li tvoja žena sirota i nije tebi ništa donila, nemoj nju trcati; ako nije mudra, nemoj nju na srditost probuđivati, je li ljuta ili svadljiva? *dolendum, non irascendum*, s ustrpljenjem ponukuj, s razlogom ubavisti ju, s ljubavlju utiši ju. *Considera debile mulierum genus, tu autem vir*. Ženama opet s. Basil plemenitu daje lekciju: nut poslušaj ti, ženo: tvoj muž ako je ljut, opor i zao, skitač, psovač, igrač, tebi ništa zato, tebi je ustrpljivoj biti i poznati da je on tvoja glava, a ti njemu da si podložna, ne podvrkuj, ne zadrcuj, ne čangrizaj, nego mu lipu rič daj, Boga za njega moli, a ustrpljiva budi« (Rapich, 1762.: 202).

U ženina *pomankanja* propovjednik navodi dakle: siromaštvo (tj. nikakav miraz), glupost i svadljivost, a u odnosu na muža izdvaja: ljutitost, oporost i zloću, skitnju, psovanje, igranje (vjerojatno se misli na igre kao što su kartanje). Ženina su *pomankanja* i po količini i po kakvoći znatno manja u usporedbi s muževljevim, ali budući da nju određuje i odsutnost mudrosti, logično je da Rapićev pripovjedač u priči o Eustahiju izostavlja razgovor između muža i žene, jer ona kao takva, kao (ne)mudra, ne može pametno savjetovati muža.

Bez obzira na ovakvo nimalo ohrabrujuće viđenje intelektualnih sposobnosti žene, lik Theopiste u Rapićevoj je obradi ipak vrlo uvjerljiv i izvan hladnih stereotipnih iskaza i situacija. Izrazito je realističan i duboko osjećajan, posebice u opisu majčinske sreće nakon što je shvatila, slušajući razgovor dvojice vojnika, da je pronašla izgubljene sinove. Navedeno vrlo lijepo potvrđuje usporedno čitanje navedene situacije u Gašparotijevoj i Rapićevoj obradi:

Hilarion Gašparoti,
Cvet sveteh
(1760.)

»Sinki moji dragi! Ja jesam Teopišta, mati vaša, zdravi mi sto krat i jezero krat budete. Hvalen budi Gospodin Bog, ki nas je žalosne razveselil i zopet skupa spravil.« (Gašparoti, 1984. /1760./: 67)

Đuro Rapić,
Svakomu po malo (1762.)

»Dok se ova dva brata grliše i ljubiše, ova sva slušaše i gledaše sa strane jedna razdrta, otrcana i umrljana žena, onoga mista sluškinja. I kada ču imenovati Eustakia, Agapia i Teopista, i razumi njihov razgovor, pogleda u jednoga, pogleda u drugoga, i ganuvši se njezino srce materinsko, prodira kroz polak vojnika i ide k onima dvima braći, pak grli sada jednoga, sada drugoga. I njih slatko ljubi, od veselja suze prolivajući i vapijući: O dičice moja! O zlato moje jedan i drugi, ah, srićni danak koji nas je ovako srićno sastavio i žalostnu majku utišio. Ah, ja sam vaša draga majka, ja sam Teopista, koja sam se ondi kod mora od vas nesrićno i žalostno, s velikom gorokošću srca moga, rastati morala, i tja dosada u službi život moj provodila. I dade njima i druga zlamenja materinske ljubavi, po kojoj oni mogoše poznati da je ona njihova mati prava.« (Rapić, 1762.: 205)

Za Placidove sinove, starijeg Agapiona i mlađeg Teopistu, ne zna se kako su se zvali prije krštenja. U proznim obradama legende o svetom Eustahiju prikazani su kao pasivne bespomoćne žrtve koje odnose zvijeri. Iznimka je Rapićeva obrada priče, jer se u njoj opisuje i njihova zabrinutost, i to neposredno, kroz pitanja koja stariji sin Agapion upućuje ocu, potaknut njegovom tugom ali i činjenicom da su ostali bez igdje ičega, i kroz neizgovorena pitanja mlađega sina Teopista (»jere govoriti ne umiše«), koji pokretima ruku i dječjom pjesmom, dječjim *la, la, la* pita oca gdje je njihova majka. U Rapićevoj su priči sinovi progovorili i kao djeca (dakle, nisu ispričali tek svoju prošlost kao vojnici u Eustahijevoj vojsci), i time psihološki produbili tragičnost situacije:

»Kada lađa u svoj vilaet stiže, onda Eustakius uze svoja dva sinčića, manjega, to jest Teopista u naručaj, a starjega Agapium vodi za ruku. Pita ga stariji sinčić: Dragi otac, kuda ćemo sada u tuđu vilaetu, brez kulauza, brez hrane i brez svakoga prijatelja? Ah, dragi otac, žalostno ti je moje srce, jere vidim da se tvoje radi nas od žalosti raspada. Ova rekavši, poče gorko plakati. Mali pak sinčić Teopistus, jere govoriti ne umiše, poče rukama okretati, i *la, la, la* govoriti, kako da bi rekao, gdi je naša majka, zač je nas ostaviti i neće višje doći, pak otca zagrl i gorko poče plakati, kojima otac žalostni jedva ove riči progovori od žalosti: Imajte ustrpljenje, dičico, Bog hoće s nama upraviti.« (Rapich, 1762.: 203)

U odnosu na četiri središnja lika priče o Eustahiju proizlazi, dakle, da su upravo u Rapićevoj obradi dobili na životnosti i uvjerljivosti, posebice kada je riječ o odnosu muž – žena, otac – djeca, majka – djeca. Navedeni su odnosi jednostrano izgrađeni, jer se uvijek prikazuje samo motrište jednog od sudionika: u prvom slučaju onaj tko govori i gleda jest samo Eustahije (to je situacija kada Placid ne razgovara i ne savjetuje se sa ženom o primanju krštenja i kada tuguje zbog rastanka sa ženom, koja je nasilno odvedena); u drugom je slučaju prikazana točka motrišta djece (sinovi tuguju zbog rastanka s majkom), a u trećem je ovaj položaj dodijeljen majci Teopisti (opis majčinske sreće zbog pronalaska sinova, a poslije i muža). Na ovaj način Rapićevi likovi nisu ostali isključivo na razini plošnih (nereljefnih) karaktera, koji su obdareni samo jednim svojstvom (vjera u Boga) i na taj način predvidivi u svom ponašanju (E. M. Forster²²); pridruženo im je i nešto od nepredvidivosti zaokruženih (reljefnih) likova. Osjećajna strana Rapićevih likova, koja nije zamjetna u prethodnim obradama likova iz legende o svetom Eustahiju, pribavlja im konotacije zbiljskih ljudi.

²² Eduard Morgan Forster razlikuje u svom djelu *Vidovi romana* (v. *Izraz*, br. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8–9 iz 1965. godine) zaokružene i plošne karaktere; plošni (nereljefni) karakteri imaju jasnu usmjerenost i lakše se pamte. Seymour Chatman piše: »(...) sve dok postoji samo jedno svojstvo (ili bar jedno koje očigledno prevladava nad drugima), ponašanje plošnog karaktera je u velikoj mjeri predvidljivo« (Chatman, 1983.: 129–130).

3.3.

Legendu o rimskom zapovjedniku tjelesne straže Rapić je ukomponirao u korizmenu propovijed koja za perikopu ima riječi iz *Prve poslanice Korinćanima – Tribulationem habebunt hujusmodi. I – Cor. 7*. Razrađuje je i pokušava zorno staviti pred oči slušatelja/čitatelja kroz tri primjera: u prvome se (paragraf CCCLXXIV) polazi od tvrdnje da je Bog utemeljio svijet povrh mora, pri čemu more/vodu treba razumjeti kao protivštine ovoga svijeta (tuge, nevolje, patnje, križeve, trpljenje): »Bog sav svit ovaj jest utemeljio i sazidao svrhu slanoga i gorkoga mora tuga i žalosti, muke, križa i ostali protivština« (Rapich, 1762.: 199). Izrečena se tvrdnja u sljedećem primjeru (paragraf CCCLXXV) nudi slušatelju na gledanje, i to uz pomoć slike *dunderina* (starinski stolarski majstor) koji gradi crkveni krov mnoštvom isprepletenih greda. Isprepletene i na križ povezane grede daju građevini stabilnost i ujedno su slika ljudskog života: »(...) kakogod indi jedan krov, tako i savkoliki svit, jest na križ učinit i s protivštinama utemeljit, brez koji ne more obstati, niti tvrdostalan biti. Dakle, tuge, nevolje, križ i protivštine svit ovaj tvrdostalan čine« (Rapich, 1762.: 199). U trećem je primjeru sadržana priča o Eustahiju, koja treba pokazati kako su vjenčanje i brak utemeljeni na križevima i protivštinama, jer: »Kako se tko hoće ženiti ili udavati, takja valja²³ da križu leđa podloži« (Rapich, 1762.: 200).

Rapićeva priča ima jasno naznačen početak i kraj, čime su određene granice između zbilje i fikcije. Početak najavljuju rečenice: »Nut samo imajte ustrpljenje, ovo hoće nama danas posvidočiti s. Eustakius, samo k tome neka Bog svoju pomoć dade. I počimam« (Rapich, 1762.: 200) – nakon čega slijedi priča, koju zaključuje optimistički intonirana rečenica: »Ovako, ovako majstorski znade Gospodin Bog karte mišati, ovako s ovim svitom umije mutiti, ovako on sriću našu na suhu i na vodi običaje zidati, i što je veći potop protivština, to se višje pod nebese uzdiže korablja našega utišenja« (Rapich, 1762.: 206) – vraćajući ovakvim postupkom i pripovjedača i slušateljstvo/čitateljstvo u zbilju ispunjenu brigama. Rapićeva priča o neznabošcu Placidu nije ispričana u jednom dahu: naizmjenice nam se obraćaju pripovjedač i propovjednik; prvi pripovijeda, a drugi komentira ispričani dio priče o Trajanovu *generalu vojvodi*, kako ga naziva pisac. Rapićev pripovjedač nije sudionik zbivanja i ne motivira postupke likova kao npr. Gašparotijev, koji kada

²³ U izvorniku piše *volja*, što je vjerojatno tiskarska pogreška.

Eustahije ostaje sam, osobno ga pita: »Ali kam se sada, prez žene i dečice, tužni obrneš Evštahijuš? Izda li med neznane ljudi pojdeš? Vrne se nazad vu domovinu tvoju, morebiti najdeš koga zmed rodbine ali drugeh prijatelov, komu si gda kaj dobra vučinil, ter ti se smiluje, tebe pomore, i cesarom, kojem si vsigdar vernost svoju iskažoval, preporuči. Nejdem, odgovarja Evštahijuš, nazad, idem kam mene moj Bog zove« (Gašparoti, 1984.: 65).

Nadalje, Rapićev pripovjedač izbjegava nemotivirana zbivanja. Sve prozne obrade legende o svetom Eustahiju navode njegov prelazak s djecom preko velike i brze rijeke, ali samo se u Rapićevoj priči navode i drugi razlozi zbog kojih se mora ići kroz vodu – nije naime bilo ni *ćuprije* ni lađe, kaže Rapić, pa je Eustahije djecu morao prenositi gazeći po njoj.

Rapićev pripovjedač nije sklon opisnim detaljima, kao na primjer Gašparotijev: za Rapića je tako jelen samo *jedan jelin*, Krist je samo *Isukrst propeti*, potok je *jedan potok*, a kod Gašparotija se govori o jelenu *nesmerne velikoče*, Krist je *kruto lep, svetlemi trakami opstrt*, a Eustahije sa sinovima prilazi *k jednomu brzomu i zgrabljivomu potoku, kojega deca pregaziti nisu mogla*. Ako se u Rapića opisnost i pojavi, u funkciji je psihosocijalne motivacije, što tekstu pribavlja realističnu uvjerljivost. Tako se npr. samo u Rapićevoj obradi daje izvanjski izgled majke Teopiste, koja sluša razgovor svojih sinova u kojemu se oni i ona prepoznaju: »Dok se ova dva brata grliše i ljubiše, ova sva slušaše i gledaše sa strane jedna *razdrta, otrcana i umrljana žena*, onoga mista sluškinja (...)« (Rapić, 1762.: 205; istakla kurzivom Z. Š.).

Vrijeme se u Rapićevoj priči o Eustahiju uvijek kreće sukcesivno i samo se jedanput vraća natrag; nema naznaka paralelnoga odvijanja radnji u različitim prostorima; nema prolepsi i naznaka budućih zbivanja. Isto potvrđuje i Gašparotijev tekst, ali ne i onaj srednjovjekovni, odnosno ne potvrđuje ga ni tekst iz Lucičeva *Vartla*, jer se u njima nekom višom silom – *Glas s neba* – anticipiraju i buduća zbivanja (npr. čitatelj u trenutku kada Eustahije ostaje i bez oba sina doznaje da će oni ostati živi, ali da za to njihov otac ne zna, a ne zna ni to da mu je žena i dalje vjerna i poštena). Vrijeme se računa od jedne epizode do druge, pa čak i onda kada propovjednik prekida pripovijedanje moralnopoučnim komentarima – situacija u kojoj propovjednik prekida priču ujedno je i početna točka za njezin nastavak. Na primjer, prvi dio ispričane priče završava opisom odlaska Eustahija i njegove obitelji lađom na more nakon što su sve izgubili, a drugi dio priče, prekinut

propovjednikovim komentarom, započinje upravo ovom situacijom, kao da se u međuvremenu nije ništa događalo, što potvrđuje i rečenica kojom započinje drugi dio priče: »Hodimo opet k historiji, da to bolje poznamo. Ja štimam da se je s. Eustakia lađa jurve srično od briga otisnula! Ah! jest se otisnula, ali dosta žalostno (...)« (Rapich, 1762.: 201). Izmjeničnost priče i religioznodidaktičkih komentara motivirana je i ponekim paralogičkim argumentom: tako je, na primjer, prekid Eustahijeve tužaljke, zbog rastanka sa suprugom Teopistom, motiviran njegovim gubitkom glasa:

»Jošt bi višje Eustakio naricao, ali mu je od žalosti glas primukao. Budući da Eustakius ne more višje govoriti, da se indi mi među sobom razgovorimo, i iz ovoga događaja život muža i žene izdilamo i viditi hoćemo, kako ljubav među njima ne valja da se ikada utrne, a ustrpljenje da vazda među njima bude« (Rapich, 1762.: 202).

Nešto smo slično već susreli u staroj hrvatskoj književnosti. Tako, na primjer, u četvrtom pjevanju *Osmana* Ali-paša prepričava i ujedno nudi na gledanje Hoćimsku bitku bogdanskome vojvodi²⁴, ali ne u cijelosti, jer je opis ograničen pogledom: »Vid se naprijeda ne prostira; / tim ne mogu ukazati, / velikoga od Misira / gdi je općio paša stati« (Gundulić, 1962.: 52), a u Kanavelićevu *Svetom Ivanu biskupu trogirskome i kralju Kolomanu* opis boja prekida se zbog nespособnosti jezika da sve viđeno pretoči u riječi: *Koji vitezi, kâ gospoda, / Ki bojnici tu padoše! / Bielolavski kîem smart poda: / Moj slab jezik riet nemože* (Kanavelić, 1858.: 241). U našem slučaju priča nije prekinuta ograničenošću pogleda ili jezika, nego ograničenošću glasa lika koji govori, tj. koji više ne može govoriti jer mu je glas od tuge promukao i nestao.

Iz svega navedenog proizlazi da je Rapićevu pripovjedaču najbliža pozicija pričanja u trećem licu prošlog vremena (Hildik, 1974.), kao i u ostalim obradama legende o svetom Eustahiju, ali uz napomenu da se u Rapićevu tekstu neograničena perspektiva sveznajućeg pripovjedača upotrebljava tek jedanput. Nakon što se, naime, ponovno vratio u carevu vojsku, povratio dostojanstvo, Eustahije još uvijek ne zaboravlja svoju izgubljenu obitelj, na što se pripovjedač neposredno uključuje u priču: »Ma o moj Eustakio! Što bi ti rekao, kada bi ja tebi dragu zaručnicu obja-

²⁴ V. Fališevac, Dunja, 1997., *Kaliopin vrt* (pogl. »Kompozicija i epski svijet *Osmana* /iz vizure naratologije/«), Književni krug, Split.

vio? Što li bi činio kada bi još danas ti tvoja obadva sinčića živa vidio?» (Rapich, 1762.: 205) Eustahije ne odgovara na pitanja, kao kod Gašparotija; ovdje pitanja dobivaju ulogu prolepse, jer dalji tijek zbivanja potvrđuje sadržaj pitanja.

4.

Prema dostupnim podacima, u prvoj polovici, a posebice sredinom 18. stoljeća prozna propovjednička aktivnost, izgovorena, zapisana i tiskana, bila je vrlo bogata. Spomenimo neke od autora: Josip Banovac, Đuro Bašić, Jerolim Filipović, Vicenc Gučetić (Gozze), Ivan Kampadeli, Filip Lastrić, Jerolim Lipovčić, Antun Papušljčić, Emerik Pavić, Stefan Škvorc, Fortunat Švigelj, Štefan Zagrebec.²⁵

²⁵ Donosimo naslove nekih zbirki propovijedi u kojima bi se mogla naći i još pokoja inačica priče o svetom Eustahiju:

Banovac, Josip, 1759., *Predike od svetkovina doscastja Isukarstova*, Mleci.

Banovac, Josip, 1763., *Razgovori duhovni*, Ancona.

Banovac, Josip, 1766., *Predike nediljne*, Mleci.

Banovac, Josip, 1737., *Pripovidanja na svetkovine korizmene*, Mletci.

Bascich, Gjuro 1765., *Besjede karstjanske za nedielnieh i blazieh dana u godiscta*, Mleci.

Filipovich, Jerolim, 1750., 1759., 1765., *Pripovidanje nauka karstianskoga*, I dio, II dio, III dio, Mleci.

Gleg, Timotei, nakon 1719., *U kratko sloxena 24 razgovora chudoredna rukopisna* (s.l.).

Gozze (Gucsetich), Vicenc, 1743., *Rjecs boxja...*, Mleci.

Kampadelli, Ivan, 1754., *Govorenja sveta chudoredna...*, Mneci.

Lastrić, Filip, 1755., *Testimonium bilabium*, Venezia.

Lipovcsich, Jerolim, 1750., *Dushu csuvajuče pohodjenje...* (Budim).

Papušljich, Antun, 1751., *Duxna slava sinovskoga bogoljubstva, koju nebeskoj kraljici slavnoj i pricsistoj Marii divici u sedam predika od sedam priko godine nje svetkovina*, Budim.

Pavić, Emerik, 1755., *Tri dara duhovna s govorenjem predikatorskim navištena i istomačena*, Budim.

Pavich, Emerik, 1762., *Prosvitljenje i ogrianje jesenog i zimnog doba, iliti nediljne i svecsane pridike priko jeseni i zime dolazeche...*, Budim.

Kada budu pažljivo iščitane tisuće stranica njihovih zbiraka propovijedi, u njima će se vjerojatno naći još pokoja obrada legende o svetome Eustahiju. Tek tada će biti moguće dati objektivniju ocjenu i Rapićeve inačice ove legende. Zasad znamo da je ovaj slavonski franjevac priču o Eustahiju transformirao u odnosu na već poznate predloške (glagoljski, zatim onaj iz Lucićeva *Vartla*, Glavinićev i Gašparotijev), i to na sljedeći način:

1. izbacivanjem pripovjednih segmenata ili informacija u većem opsegu – ekscizija²⁶. Rapić je izbacio scenu u kojoj Placid razgovara sa ženom u svezi s potrebnim krštenjem, zatim scenu u kojoj Eustahije ponovno ima viziju Krista, koji mu govori o nedaćama što ga čekaju, kao i scenu susreta poklisara i Eustahija. U Rapićevu se tekstu također želi izbjeći stroga denotativnost iskaza, te se stoga ne spominju toponimi: iz njegove priče ne doznajemo da je vlasnik broda odveo lijepu Teopistu u svoje mjesto Barbariju odnosno (*Vartal*) u Navi (u Glavinićevoj inačici), kao što ne doznajemo ni to da Eustahije plovi morem kako bi stigao u Egipat, u mjesto Badiso.

2. kvantitativno pokraćivanje ili sažimanje – kontrakcija. Kada se u priči pojavljuje Krist objašnjavajući Placidu tko je on i koje je njegovo poslanje (dug dijalog, posebice u tekstu iz Lucićeva *Vartla*), u Rapićevu je tekstu to svedeno na svega tri riječi iz *Vjerovanja* – mučen, umro i pokopan. Kada se, nadalje, nabrajaju nesreće koje su snašle Eustahija nakon što su se on i njegova obitelj pokrstili, spominju se đavo, kuga, lopovi, a kod Rapića samo kuga.

3. najveći dio teksta funkcionira kao neutrum, što potvrđuje uočenih 13 zajedničkih sižejskih jedinica (v. *Tablicu* – Sižejsna strukturiranost proznih obrada legende o svetom Eustahiju).

4. stilističko proširenje teksta i manji tematski dodatci – ekspanzija i amplifikacija. U analiziranim proznim obradama legende o svetom Eustahiju Teopistu odvođa vlasnik broda, jer njezin muž nema novaca kojim bi platio brodarinu/

Škvorc, Stefan, 1726., *Vabitelj vu kraljestvo nebesko, to je to: Nedeljne prodeke za vekšu priliku prebanušev*, Beč.

Švigelj, Fortunat, 1761., *Opus selectum concionum festivalium*, Zagreb.

Vieira, Ant., 1764., *Pet Kamenov preche Davidove, ztolmачeni vu peterem prodectvu, iz Latinskoga na Horvatzki jezik prenesheni po G. Juraju Ressu*, Zagreb.

Zagrebec, Štefan, 1715., 1718., 1723., 1727., 1734., *Pabulum spiritualae iliti Hrana duhovna...*, Zagreb, Klagenfurt, Zagreb, Zagreb, Zagreb.

²⁶ O transformaciji pripovjednog sadržaja vidi Zlatar, 2002.: 47–55.

brodovinu. U Rapićevu tekstu Eustahije plaća mornaru ono što on traži za prijevoz brodom. Nakon toga vlasnik broda na silu otima Eustahiju ženu, u koju se zaljubio zbog njezine ljepote: »Istom biše Eustakius sa ženom i s dičicom u lađu unišao, takja gospodar od lađe smotri lipotu Teopiste, u koju se tako zaljubi, da je nju udil iz lađe silom izvukao i od Eustakia oteo, da nerazložitoj naravi svojoj zadovolji. I premda Eustakius na kolina padnuvši za nju moljaše, sve biše zaludu. Lađu međuto odrišiše i od briga otisnuše, a Teopista u pandža onoga bludnoga jastreba na brigu ostade, a Eustakius s cvilećom i plaćucom dičicom morem gorkim, gorko uzdišući otide« (Rapich, 1762.: 201). Stilsko proširenje (nasilnik se metaforizira s *pandžama bludnoga jastreba*), kao i manji tematski dodatak (jedino kod Rapića vlasnik broda otima Teopistu isključivo zbog svoje pohote, ne i zbog materijalne naknade za prijevoz) nijansira i psihološki primarno produbljuje lik otmičara, a ne vlasnika broda. Ovakvim je postupkom njegova zloća i pokvarenost dobila na uvjerljivosti.

5. veći tematski (ekstradijegetski) dodatci, za koje u predlošku nema tematske motivacije ili je ona minimalna – adjekcija. U proznim obradama legende o Eustahiju koje su upotrebljavane u ovom radu nije, osim u Rapićevu tekstu, zabilježena njegova tužaljka zbog rastanka sa ženom, nije zabilježen ni zabrinut i tužan razgovor sinova s ocem nakon što im je bila oteta majka Teopista, a nije zabilježen ni opis majčinske sreće zbog pronalaska sinova. Navedeni su Rapićevi tematski dodatci psihološki produbili pomalo stereotipno prikazane likove, dodali ljudsku dimenziju njihovim imitabilnim svojstvima. Ovakvi su likovi bili bliži slušatelju/čitatelju, jer je u njihovim postupcima mogao prepoznati sebe, te se stoga egzemplarnost svečeva života i ponašanja manje doimala kao daleka i teško ostvariva mogućnost.

Transformacija koju je doživjela legenda o svetom Eustahiju i njegovoj obitelji u Rapićevoj obradi rezultat je više čimbenika: optimizam završetka svakako treba dovesti u svezu s vremenom nastanka (sredina 18. stoljeća); psihološka uvjerljivost i dramatičnost likova i situacija u kojima se nalaze posljedica je jednim dijelom i činjenice da je priča o Eustahiju ukomponirana kao egzempl u korizmenu propovijed, dakle u žanr koji često svome recipijentu želi ispričano ponuditi na gledanje i slušanje (Rapić inzistira na tome da pripovjedač upravo gleda ono o čemu govori, odnosno da intermedijским postupkom čuje dječje, Teopistovo *la, la, la* – koje pokušava verbalizirati), i konačno, u odnosu na ljudsku toplinu kojom su prožeti likovi treba vidjeti i utjecaj činjenice da je Rapić bio franjevac.

LITERATURA I IZVORI

- Bogišić, Rafo, 1973., »Hrvatska književnost XVIII. stoljeća«, predgovor u: *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 19, priredio Rafo Bogišić, Zagreb.
- Bogišić, Rafo, 1974., »Književnost prosvjetiteljstva«, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3, Zagreb.
- Bogišić, Rafo, 1987., *Tragovima starih* (pogl. »Vrijeme razlika i suprotnosti. Jedan pogled na hrvatsku književnost 18. stoljeća, Jedan pogled na književnost u Slavoniji u 18. stoljeću«), Književni krug, Split.
- Bratulić, Josip, 1996., *Hrvatska propovijed. Od svetog Metoda do biskupa Strossmayera*, Erasmus, Zagreb.
- Chatman, Seymour, 1983., »Karakter u pripovjednom tekstu«, *Republika*, br. 10, XXXIX, Zagreb.
- Fališevac, Dunja, 1997., »Epika na razmeđu 18. i 19. stoljeća«, u: *Dani Hvarskog kazališta, XXIII – Hrvatska književnost uoči preporoda*, Književni krug, Split.
- Fališevac, Dunja, 1980., *Hrvatska srednjovjekovna proza. Književnopovijesne i poetičke osobine*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Fališevac, Dunja, 1997., *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*, Književni krug, Split.
- Forster, Edvard Morgan, 1965., »Vidovi romana. Ljudi«, *Izraz*, br. 3.
- Gašparoti, Hilarion, 1984. (1760.), *Cvet sveteh* [Izbor], *Žitek s. Evštahijuša s pajdaši mučeniki*; Tekstove izabrala i iz stare grafije u novu preinijela O. Š; u: Šojat, Olga, 1984., »'Cvet sveteh' Hilariona Gašparotija (1714–1762)«, *Croatica*, svezak 20–21, XV, Zagreb.
- Glavinich, Francisco, 1628., *Czvit szvetih. Toyeszt Sivot szvetih (Siuot S. Eufachia Mučenika. Na 20. Septem.)*, Venetiis.
- Gundulić, Ivan, 1962., *Osman*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 13, priredio Milan Ratković, Zagreb.
- Hildik, Valas, 1974., *Trinaest tipova pripovijedanja*, Sarajevo.
- Kombol, Mihovil – Novak, Slobodan Prosperov, 1992., *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, drugo, dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.

Kanavelić, Ivan, 1858., *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman*, Štampa Drag. Lehmana i drug., Osiek.

Kravar, Zoran, 1980., *Barokni opis. Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*, Liber, Zagreb.

»Legenda o Evstatiju«, početak 14. st., u: *Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII. do XVI. stoljeća*, 1969., Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb.

Lihačov, Dimitrije Sergejevič, 1972., *Poetika stare ruske književnosti*, Književna misao, Beograd.

Lučin, Bratislav, 1996., »O marginalnim bilješkama u Juditi«, *Colloquia Maruliana*, V, Split.

Malinar, Smiljka, 2006., »Petrarkizam kao potonulo kulturno dobro: četiri anonimna pisma iz tzv. 'zadarskog rukopisa'«, u: *Petrarca i petrarkizam u hrvatskoj književnosti*. Zbornik radova s međunarodnog simpozija, uredili Bratislav Lučin i Mirko Tomasović, Split.

Maroević, Tonko – Tomasović, Mirko, 1972., »Zameci proznoga kazivanja«, *Republika*, br. 7–8, XXVIII, Zagreb.

Morović, Hrvoje, 1968., *Sa stranica starih knjiga* (pogl. »Iz petrarkističkog ljubavnog epistolara«), Matica hrvatska, Split.

»Počinje život svetoga Eustakija i družbenikov njegovih«, kraj 16. st., u: Lucić, Petar, 1990., *Vartal*, priredio, uvodom i bilješkama popratio te rječnik sastavio Nikica Kolumbić; pogovor napisao Ivo Babić, Književni krug, Split.

Rapics, Gjuro, 1762, *Svakomu po mallo illiti PREDIKÆ NEDILJNE zajedno s korizmenima svima duhovnim pastirom vehoma koristnæ a pravovirnim karstjanom osobito hasnovitæ kojæ stanje, i svakoga csovika vechianje u sebbi uzdarxaju i temelj evangjeoskoga zakona, svakomu, i inesetnomu obilato navistuju*, Pesta.

Ravlić, Jakša, 1972., »Proza XVI. i XVII. stoljeća«, predgovor u knjizi *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 11, priredio Jakša Ravlić, Zagreb.

Štefanić, Vjekoslav, 1969., *Hrvatska književnost srednjega vijeka od XII. do XVI. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, priredio Vjekoslav Štefanić, Zagreb.

Šundalić, Zlata, 2006., »Pakao i raj u propovijedima Đure Rapića«, u: *Dani Hvarskog kazališta 32 – Prostor i granice hrvatske književnosti i kazališta*, uredništvo knjige: Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Pavao Pavličić, Milan Moguš, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Književni krug, Zagreb – Split.

Tatarin, Milovan, 1997., »Antuna Josipa Turkovića 'Život svetoga Eustakije'«, u: *Od svita odmetnici. Rasprave o nabožnim temama u Slavoniji u 18. stoljeću*, Književni krug, Split.

Tomasović, Mirko, 1978., »Hrvatska renesansna književnost u evropskom kontekstu«, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, uredili: A. Flaker i K. Pranjić, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

Tomasović, Mirko, 1999., *Marko Marulić Marul* (pogl. IV. *Judita*), Zagreb – Split.

Vončina, Josip, 1988., *Jezična baština. Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, Književni krug, Split.

Zečević, Divna, 1993., *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*, Osijek.

Zlatar, Andrea, 2002., »Transformacija biblijskog predloška u Marulićevoj Juditi«, *Colloquia Maruliana XI*, Književni krug, Split.

Prilog – Rapićeva inačica priče o svetom Eustahiju

Gjuro Rapić

Svakomu po mallo illiti PREDIKÆ NEDILJNE zajedno s korizmenima svima duhovnim pastikom vehoma koristnæ a pravovirnim karstjanom osobito hasnovitæ kojæ stanje, i svakoga csovika vechianje u sebbi uzdarxaju i temelj evangjeoskoga zakona, svakomu, i inesetnomu obilato navistuju, Pesta, 1762.

KORIZMENA

Tribulationem habebunt hujusmodi. *I – Cor. 7.*
(str. 199–206)

[...]

Eustakius, plemenitoga roda, biše general vojvoda kod Trajana cesara. Imadijaše zaručnicu imenom Teopista, s kojom dva porodi sina, Agapium i Teopistum, tako na krštenju imenovana. On, istina je, ne poznaše pravoga Boga, jere biše neznabožac, ništa ne manje jest dobar život provodio, da ga je svatko ljubio i milovao. Njegovo jedino veselje jest bilo po lovu hoditi. I evo ti jedanput iziđe prid njega jedan jelin među rogovih propoetoga Isukrsta noseći, koji njemu počeo ovako govoriti: Placide (ovako mu biše ime prije krštenja), Placide! Jere me progoniš, ja sam Isus Isuskrst, koji sam radi tvoga spasenja mučen, umro i pokopan, i evo nastojim tebe spasena učiniti! Eustakius pristrašen jedva ove riči izusti: Gospodine, što indi ti hoćeš da ja učinim? Odgovori mu Isuskrst: Idi u grad i daj se krstiti s tvojom zaručnicom i dičicom; imaš bo znati, da sam ja tebe obrao i čeka te veliki boj od strane neprijatelja, jere tebe hoće mloge tuge, nevolje i protivštine obastrti. Ma ništa se ne plaši, nego se junački bori i drži, ja ti obećajem veliku slavu na ovome i onome svitu. O da dobrostiva Boga, koji vazda one, koji teški križ nose, nositi potpomaže. Eustakius ne krzma nimalo nego hiti doma i očituje svaka svojoj zaručnici, uzima nju i dva sinčića pak ide na sveto krštenje, pridajući sasvim volju svoju u Božju volju. Evo ti prva oluja koja udari na njega. Biše nemila kuga, koja mu pomori svu marvu i kućane, šta radi reče: Kada me zemlja

nenavidi, indi idem sriću na vodi tražiti, šta radi skupi ono malo dobarca što mu od kuge ostade, uzima svoju dragu Teopistu zaručnicu i dva draga sinčića, pak se obnoć dili tja na brig mora, gdi zateče jednu lađu, koja će se do jednu uru diliti; pogodi se s mornarom i plati mu što iskaše, ufajući se od nesriće ukloniti na vodi, koja ga proganjaše na zemlji.

[...]

Hodimo opet k historiji, da to bolje poznademo. Ja štimam da se je s. Eustakia lađa jurve srićno od briga otisnula. Ah! Jest se otisnula, ali dosta žalostno – kako će jedna stvar biti napridna, ako je s početka pokvarita. Istom biše Eustakius sa ženom i s dičicom u lađu unišao, takja gospodar od lađe smotri lipotu Teopiste u koju se tako zaljubi, da je nju udil iz lađe silom izvukao i od Eustakia oteo, da nerazložitoj naravi svojoj zadovolji. I premda Eustakius na kolina padnuvši za nju moljaše, sve biše zaludu. Lađu međuto odrišiše i od briga otisnuše, a Teopista u pandža bludnoga jastreba na brigu ostade, a Eustakius s cvilećom i plaćućom dičicom morem gorkim gorko uzdišući otide. O koliku žalost onaj rastanak jest uzrokovao među onima dvima srci, to vi udati lašnje morete dokučiti i poznati nego ja ispisati. Meni se pak tako dopada, baš kao da sada imam prid očima Eustakia žalostnoga, videći ga tja do smrti ožalošćena, kako duboko iz sveg srca uzdiše i plodno suze roni za pridragom Teopistom. Šta se je puta natrag obazrio, ufajući se jeda onaj opaki dragu Teopistu, u lađici, za njim pošalje. Ali kada sve ufanje izgubi, tada toprvo gorko poče uzdisati i napolak mrtvim glasom vapiti: Teopista, o zlato moje! O zlato moje, Teopista, te baš sada moram te izgubiti, kada najveću potribu imam od tebe? Ah, nikada se neću moći dosta naplakati svrhu tvoje nesriće i moga s tobom rastanka. Ah, da te barem kuga bude umorila, tebi bi bila smrt jedna, a meni jedna žalost, jere se pak tako pogrdno rastadosmo, zato moja žalost niti ima početak niti svrhu. Što ću ja sada s ovima dvima siroticama brez matere i brez svake pomoći? Kamo srića da i njih nemila bude umorila kuga, da ih sada prid mojima ne gledam očima. Ali, ah, mene budalasta! Što tako protiva Bogu govorim? Ako je on meni svoju božanstvenu pomoć obećao, jeda i ove dvi sirotice ne zaboravi? Budi dobre volje, o Eustakio – *Deus providebit* – i š njima hoće onaj providiti koji i nerazložite hrani živinice. Ah, pridajem se sasvim volji Božjoj, jere znadem da on nije pripustio, ova žalost ne bi se meni pripetila. Bog neka bude s tobom, blago moje! Bog neka bude s tobom, o moja Teopista! Što višje ti sada imaš potribu od njega, to višje neka on pazi tebe. Volja Božja jest da se mi dvoje rastanemo, indi ne valja da se njoj protivimo. Ako se na ovome svitu ne sastanemo, na onome indi

veću krunu imati hoćemo. S Bogom zlato moje, Teopista! Bog mi s tobom bio! Jošt bi višje Eustakio naricao, ali mu je od žalosti glas primukao.

[...]

Kada lađa u svoj vilaet stiže, onda Eustakius uze svoja dva sinčića, manjega to jest Teopista u naručaj, a strjega Agapium vodi za ruku. Pita ga starji sinčić: Dragi otac, kuda ćemo sada u tuđu vilaetu, brez kalauza, brez hrane i brez svakoga prijatelja? Ah, dragi otac, žalostno ti je moje srce, jere vidim da se tvoje radi nas od žalosti raspada! Ova rekavši, poče gorko plakati. Mali pak sinčić Teopistus, jere govoriti ne umiše, poče rukama okretati i *la, la, la* govoriti, kako da bi rekao, gđi je naša majka, zač je nas ostaviti i neće višje doći, pak otca zagrli i gorko poče plakati, kojima otac žalostni jedva ove riči progovori od žalosti: Imajte ustrpljenje, dičico, Bog hoće s nama upraviti. Međuto ovako putujući, dojde na jedan potok, gđi niti najde ćupriju, niti lađu. Što tude Eustakius čini? On ostavi jednog sinčića na brigu, a drugoga uzima na leđa i pliva š njime priko vode; ondi njega ostavlja pak po drugoga vraća se. Ali, o privelika žalosti! Dok on opet natrag po drugoga plivaše, evo ti istrka jedan lav i popadavši ditešce, u gustu odnese šumu. Eustakius trčaše za njime, ali niti oteti ni stignuti mogadiaše. I tude Eustakius dobivši novu ranu u svome srcu, s prvelikim ustrpljenjem, priporuči ga Bogu, i vraćajući se k onome drugome, jedva do polak vode dopliva, evo ti iz guste šume istrka kurjak i popadavši drugoga sinčića, odnese ga. O nedokučiti sudi Božji. Tko bi mogo sve one putove poznati, po kojima gospodin Bog duše njemu drage vodi u kraljestvo nebesko, da ih ondi okruni.

[...]

Dakle, od Eustakia svako utišenje biše odstupilo, svu baštinu, zaručnicu i dičicu izgubivši, tako da mu ništa ne ostade, nego sam jedan život, koga u gorkosti imade provoditi. Budući da ne znade drugojačije živiti nego parastnički život provodeći, zato se kod jednoga paura za slugu najmi, kod kojega cili 15 godina jest orao, kopao i ostale poslove virno i ustrpljivo činio, s takvom pomljom da se gospodar nije na njega nikada rasrdio, i u svima dili temeljito u Boga jest ufao, da će on svoje obdržati obećanje.

Među ovima godinama, dok Eustakius ora i kopa, dogodi se da Trajan cesar strašnu na vrat dobi vojsku i budući da za tada ne imade dobra vojvodu, pade mu na pamet junaštvo Eustakino. Zato posla na sve strane poklisare s knjigama tražeći Eustakia, kojega, kada po volji Božjoj najdoše, prikazavši njemu zapovid Cesarovu,

s velikim veseljem bi u Rim odveden i na oficie glasovitoga vojvode uzvišen. Šta radi poznavši Eustakius da je tako po volji Božjoj određeno, dili se takja u tabor i dignuvši vojsku, ide upravo na neprijatelja, kojega udilj satr svega i sav vilaet onaj sablji i vatri podloži. Svojim vojnikom davši zapovid, da jurve otpočinuvši jidu i piju, i dobitak uživaju. On pak zafali Bogu ne toliko svrhu dobitka, koliko da ga je od teškoga težačkoga posla oprostio i na toliko opet dostojanstvo uzdignuo. Ma jošter mutni oblaci biše njegovo srce obuzeli radi izgubite zaručnice i drage dičice. Ma, o moj Eustakio, što bi ti rekao kada bi ja tebi dragu zaručnicu objavio? Što li bi činio kada bi jošter danas ti tvoja obadva sinčića živa vidio? Ah, N. N., nut poslušajte velikoga. U onaj isti sahat kada vojnici dobre volje biše u taboru, počese jedan drugome u razgovoru kazivati što se je kome u životu dogodilo. Između ostali poče jedan ovako govoriti: Ja sam bio sin jednoga bogatoga i plemenitoga vojvode rimskoga. Imao sam jednoga bratca, koji, kako mislim, nije više živ. Moji roditelji nisu samo po nesrići osiromašili, nego su se jošter, hotiući po moru putovati, dosta žalostno rastali. Niti i sada znam kuda je majka moja dopala. A ja sam s mojim dragim ocem priko mora na lađi otišao, iz koje kada smo izašli, putujući dojdosmo na jednu duboku vodu. Tude uze moj otac moga maloga bratca, koga prinesavši, na brigu posadi i hotiući opet mene prinesiti, jedva dopliva do polak vode, evo ti izide jedan lav iz šume i mene popadavši odnese. I tude Bog dade da onaj lav natrka na pastire, koji mene iz ralja njegovih oteše, k sebi uzeše i kod sebe othranise. Kuda je zatim moj otac s bratcom dopao, to ja ne znam. Moj gospodin otac zvao se je Eustakius, a majka Teopista, a bratac Teopistus, a ja se zovem Agapius. Ovaj događaj svi pomljivo slušase, među kojima i bratac njegov Teopistus bijaše, koji kada ova ču, onda zavapi: Nut što to kaza ti, brate Agapio? Koja je to srića, da se tako iznenada vidismo? Indi ti jošter živ? Znaj da sam ja onaj dragi brat tvoj Teopistus, koga si ti bio tako izgubio. Jest sve istina što kažeš: tebe jest lav, a mene na drugoj opet strani isprid očiju otca moga kurjak odnesao, pak su me orači oteli i kod sebe othranili. Ah! Bogu uvik neka bude fala, koji nas jest sačuvao i ovdje se sada viditi dopustio. Svi se vojnici ova slušajući jesu uprepastili i svrhu njih obveselili. Ali svrhu ovoga veselja, biše u njima jošter želja, znati kuda su otac Eustakius i draga majka Teopista dopali? Jesu li jošter živi? I gledajte, koliko su sudi Božji otajni i od očiju naših sakriveni. Dok se ova dva brata grliše i ljubiše, ova sva slušase i gledaše sa strane jedna razdrta, otrcana i umrljana žena, onoga mista sluškinja. I kada ču imenovati Eustakia, Agapia i Teopista, i razumi njihov razgovor, pogleda

u jednoga, pogleda u drugoga, i ganuvši se njezino srce materinsko, prodira kroz polak vojnika i ide k onima dvima braći, pak grli sada jednoga, sada drugoga. I njih slatko ljubi, od veselja suze prolivajući i vapijući: O dičice moja! O zlato moje jedan i drugi, ah, srićni danak koji nas je ovako srićno sastavio i žalostnu majku utišio. Ah, ja sam vaša draga majka, ja sam Teopista, koja sam se ondi kod mora od vas nesrićno i žalostno, s velikom gorakošću srca moga, rastati morala, i tja do sada u službi život moj provodila. I dade njima i druga zlamenja materinske ljubavi, po kojoj oni mogoše poznati da je ona njihova mati prava. Kakovo se čudo u svemu taboru učini, to nitko ne more virovati. Ovi glasovi dođoše tja do vojvode Eustakia, koji čini sve prid sebe dovesti i kada svaka potanko ispita i poznade očito, onda se očitova, da je on pravi Eustakio, a Teopista prava njegova zaručnica, a oni soldati jedini sinovi. O veselje! O utišenje! O događaju nikada nečuveni!

[...]

A CONTRIBUTION TO 18th CENTURY PROSE
(or THE BEGINNINGS OF PROSE NARRATING IN SLAVONIA IN THE
MID 18th CENTURY)

S u m m a r y

The central topic of this work is the prosaic elaboration of the legend on St. Eustachius, which, even though it belongs to old Croatian literature, has confirmation from the Middle Ages to pre-Illyrian times (Medieval elaboration from the beginning of the 14th century, an elaboration from Lučić's *Vartal* from the end of the 16th century, Glavinić's from 1628, Gašparoti's from 1760 and Rapić's from 1762). It is about Placid (2nd century), a commander of Trayan's guards, who, upon baptism, is named Eustachius, and then undergoes severe torture and temptations together with his family, until his horrendous death.

The work particularly deals with the neglected or overlooked elaboration of the Slavonian Franciscan Đuro Rapić. By reading simultaneously all five versions on St. Eustachius, concentrating on the structuralism of the text, the characters and narrating strategies, one can see the quality of Rapić's actions in the reformation of existing models.